

ՀԵՂՈՒԱՐԱՆԱԿԱՆ

ԱՐԱՐՎԵՐԻ ԴԱԿՈՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Զայնական Ուսումնասիրութիւն:

Sun եւ Արտասանութիւն:

§ I. ԱՐԵՎ-ԲԵՆ:

1. Գաւառուարարքաներու մէջ եղած
զանազանութեան դիմաւոր գործաներէն մին է
տառը։ Հատ անդամ տառերու տիկարութեան
կամ սաստիկութեան մէջ կը գցանայ երկու
կամ աւելի բարբառներու՝ իրարմէ կամ մայր
լեզուն ունեցած տարբերութիւնը։ Կցն իսկ
շատ յաճախ կը պատահի որ երկու, Հարիւ-
րաւոր մղնաներով իրարմէ հեռի բարբառներ՝
ըստ երեւութիւն կամ ըստ ականջալոր արտա-
սանութեան մի եւ նյոյն լինել կը թունն, բայց
վարժ ականջներու համար նրբութիւններ եւ
ոյց շշտակալ նրբութիւններ կը ներկայացննեն։
Եւրոպայի մէջ ուր ամենայն ինչ մըքենա-
կան դրութեան լիբրան են ամենաձեռնառու միջոց
նկատուած է և եւ գոցէց իրաւամբ — բար-
բառներու ձայնական ուսումնափրութիւնն ալ,
անբան մէքենայի միջոցով կը կատարուի այսօր։
Այսպէս Ռուսուու քահանային հնարած մէքե-
նան քրանսայի, գերմանից եւ բոլոր արեւմտեան
Եւրոպայի համալրաներն ընդունած են եւ
անոր միջոցով զանազան փորձեր կը կատարեն
ամէն օր։

Սեր բարբառներուն ձայնական ուսումնակիրութիւնն ալ կատարեալ ընելու. Համար անհրաժեշտ էր թուսըզի մեքենան, բայց քանի որ գեռ չունիք, մայն երեւցիմներն ուսումնակիրելով գոյնանակը²: Գոյցէ մանկը պիտի

Հ Զանազան փոքրեր եղած էին այսինքն ուստի մասկրելու համար մեքենա ընտրելու շնորհական մի քանիներ, բայց անոս ամենազարդ եւ ամենասպառագույն յօրինելու փառքը մերացաւուած էր Պարթի Աւելը. Համապատասխան ուսուցչապետներէն Խուսըց վարդապետն, որուն մեքենան այսօր ամեն համապատասխի մէկ էսկան առաջընկած է աղքակը:

в 1893—94 юношеством братьев купил имущество в Симбирске и в 1895 году открыл там свою первую книжную лавку. В 1897 году в Самаре открылся магазин, а в 1900 году в Тюмени. В 1902 году в Самаре открылся магазин, а в 1904 году в Тюмени. В 1906 году в Самаре открылся магазин, а в 1908 году в Тюмени. В 1910 году в Самаре открылся магазин, а в 1912 году в Тюмени. В 1914 году в Самаре открылся магазин, а в 1916 году в Тюмени. В 1918 году в Самаре открылся магазин, а в 1920 году в Тюмени. В 1922 году в Самаре открылся магазин, а в 1924 году в Тюмени. В 1926 году в Самаре открылся магазин, а в 1928 году в Тюмени. В 1930 году в Самаре открылся магазин, а в 1932 году в Тюмени. В 1934 году в Самаре открылся магазин, а в 1936 году в Тюмени. В 1938 году в Самаре открылся магазин, а в 1940 году в Тюмени. В 1942 году в Самаре открылся магазин, а в 1944 году в Тюмени. В 1946 году в Самаре открылся магазин, а в 1948 году в Тюмени. В 1950 году в Самаре открылся магазин, а в 1952 году в Тюмени. В 1954 году в Самаре открылся магазин, а в 1956 году в Тюмени. В 1958 году в Самаре открылся магазин, а в 1960 году в Тюмени. В 1962 году в Самаре открылся магазин, а в 1964 году в Тюмени. В 1966 году в Самаре открылся магазин, а в 1968 году в Тюмени. В 1970 году в Самаре открылся магазин, а в 1972 году в Тюмени. В 1974 году в Самаре открылся магазин, а в 1976 году в Тюмени. В 1978 году в Самаре открылся магазин, а в 1980 году в Тюмени. В 1982 году в Самаре открылся магазин, а в 1984 году в Тюмени. В 1986 году в Самаре открылся магазин, а в 1988 году в Тюмени. В 1990 году в Самаре открылся магазин, а в 1992 году в Тюмени. В 1994 году в Самаре открылся магазин, а в 1996 году в Тюмени. В 1998 году в Самаре открылся магазин, а в 2000 году в Тюмени. В 2002 году в Самаре открылся магазин, а в 2004 году в Тюмени. В 2006 году в Самаре открылся магазин, а в 2008 году в Тюмени. В 2010 году в Самаре открылся магазин, а в 2012 году в Тюмени. В 2014 году в Самаре открылся магазин, а в 2016 году в Тюмени. В 2018 году в Самаре открылся магазин, а в 2020 году в Тюмени. В 2022 году в Самаре открылся магазин, а в 2024 году в Тюмени.

ըսեն թէ մենք մեր խստապահանջութեամբ կը նմանիք այս անձին, որ ամէն բանի մէջ մազ կը փնտուե. գիտնալու է սակայն որ ձայնական ուսումնամասիրութեան մէջ խստապահանջութիւնը միակ պայմանն է յաջորդութեան ուստի եւ կատարելութեան: Իսկ բարբառի մը մնացած մասերը՝ բառագիտութիւն, քերականութիւն, եւն, աւելի երկրորդական եւ երրորդական տեղ մը կը բռնեն եւ կը վերաբերին բառահաւաքներու կամ բանահաւաքներու:

Այս ըստած՝ անցնինք բուն խնդրոյն,
տառերուն:

2. Ալբարկիրի բարբառին մէջ գոյութիւն
ունեցող տառերը կամ գրերը թուով 54 են,
որոց 15ը ձայնաւոր են իսկ մացեալները բա-
ղաձայն։

3. Զայնաւոր կոչուած տառերը հետեւ եայներն են՝

4. Բաղադայն են այն տառերով որոնք —
ըստ աւանդական բացատրութեան — իրենք
իրենցմէ ձայն չունին եւ ձայնաւորի մը կարօտ
են բառերու կազմութեան ժամանակի։ Բար-
բառիս մէջ բաղադայն գրեթեն երկու դասակարգի
կը վերածուին։ Կոր բազույցներ եւ բորբ բա-
զույցներ։

—. Պարզ բաղաձայններն են՝

բ. գ. տ. ւ. թ. ժ. լ. ի. ձ. ի. հ. յ. ա.
հ. մ. յ. ե. ւ. ւ. զ. ը. ո. ո. ո. ո. ո.

§ II. Երացուածների մեջ:

II. 2 w, j n w i n p n b p p:

1. ա ճայնաւորը:

Այս տառը, անխոտիր, կրնայ գանուիլ
բառի սկիզբն ինչպէս եւ մէջտեղն ու վերջը:

6. $\omega^{\wedge} = \omega - \text{Այս } \tau\text{առը } \text{նման } \leftarrow \omega_{\text{ին}},$
միայն $\beta\zeta$ բոլորովին գող կ'արտասանուի. Հա-

Φθ880158

զուագիւտ է. կը պատահի մանաւանդ միավանկ
բառերու մէջ. օր. ա՞ն է՞ն ա՞ն դա՞ն:

7. = = θ Πηνκωλιαν = μ' ε, μωνιαπρ
 ξηνεπιμηλ μ' αρισταρχεβιλι ανακωρεβιλι. Κρ ψω-
 υαξιρι μωνιατανη. π. ηνκωλιαν ωαπερεβιλι απωλ.
 ορ, ανη, ανηασ, ανθεβ = βερ. ζωλει, θανη,
 ειν; θωνυ θαμην ε αριστασανη θεβαμηρ φρ.
 pale = αθερην, φτινωσα, μωνην θηη:

8. ° = $\overline{\text{թք}}.$ Ճ — Այս գրին արտա-
գրութիւնը բացարձակապէս անկարելի է: Զայն
արտասաննելով Համար պէտք է՝ բերանը բանա-
լով, լեզուն բոլորպին ետ քաշել բերանին մէջ,
այսպէսով լցուին երկու եզերները կ'երթան
կը փակին վերի ատամներուն, այդ միջնին ար-
տասաննել ոտառը, որ մօտառորապէս ա ծայրը
կու տայ: Մոռնայու չէ որ ա ծի ի արտասանութեան
ժամանակ բերանը բոլորպին բաց պէտք է մայ:

Հասարակ մահկանացուներու համար ան-
հնչելի այս տառը, որ լեռնային բարբառներու
եւ մասնաւրապէս քրդերէնի դրսչել կը կրէ,
շատ յաճախ կը պատահի Արաբկիրի բարբառն
մէջ: Դրիսիկն է թէ Նոյնանան ճայնի մը կը
հանդիպնի՞ այն ժօղովրդու բարբառներուն մէջ,
որոնք աւելի սերեւ յարաբերութիւններ ունին-
քուրդ ցեղերուն էնա: Ինչպէս՝ Մուռ, Վան,
Կարին, Տիարպէքիր, Աւատպէտ, եւն, բոյը պա-
տեղերու բարբառներուն մէջ, ո՞ ձայնն առաւել-
կամ նուազ սաստկութեամբ գոյութիւն ունի:

1 Օրինակ հայտառառ քրդերէն Աւետարան մը, բուռակնախ լինենառնեն- Հայուսառնեալու:

1. Առողջության բարեկարգության մասին օրենքը համապատասխան է ՀՀ Սահմանադրության 10-րդ հոդվածի 1-ին համարությամբ:

Նման լինելու, արտասանութեամբ՝ աւելի Նման
են բաց -ի մը, զոր կարելի է Նշանագրել գուցե-
անշանվ օր. առաջ ա, ժամ ա. ուր լեզուն ինչ-
պէս ա՞ի արտասանութեան մէջ — թէպէտ
բերին մէջ կլոր ձեւ մը կառնու, սակայն վերին
ատամներուն բայորպին է հի կափի:

Նշնը պիտի լսենք Աւանի, Մուշի, Կարնոյ,
Տիհաբէքիրի եւ առ Հասարակ քրդամերձ գաւ-
առներուն Հայ բարբառներուն եւ քրդերէնի
-օնին Համար, որոնց ամէկնքն ալ լսած լինելով,
կը պնդենք թէ եւ ոչ մն իրարու նման են:
Արաբկիրի Հայերէնին եւ Տերսիմի քրդերէնին
-օն եւ ոչ մէկ աեսակէտով նման է վերսիշեալ
բարբառներուն Համանման կարծուած ձայնին,
վասն զի մնէն առաջնները, առ Հասարակ, ար-
տասաննելու Համար գէմիքի եւ բերնի բնակիան
ձեւը բաւական է, բերկորդն արտասաննելու
Համար Հարկաւոր է բերնի սփառի եւ գէմիքի,
գեղարուեսականութենք բորորվն գումա-
պ հանելի ծովակում մը (grimace). Էւրուն ժո-
ւոտերկ (սասահիկ բանալոյ) արտասաննելու է
Արաբկիրի օ՞:

Տաղիս բուն արտասանութիւնը կարելի է գտնել, Պարս. աւ: = Բնադր բանին թուրքիքն արտասանութեան և գրին մէջ. զ. օր. թք. ից, ճեն խօսքին մէջ Ճն, որ բառը արտասանելու է (արեւմտ. արտասանութեամբ) պէ(-“)եռութ(վ)իք: Խնչէն կը տեսնուի ։ Հաւասար է ։ + Երկու սղագյն ճայն առներն երկուն, որոնց երկուն ալ խիստ արագ արտասանելու է:

Այս տառը կը գտնուի բառին ժե՞ւ սկիզբը,
թէ մէջն եւ թէ վերջը. օր, - ո՞չի՞ւ ո՞նչ-օ՞չի, լո՞պ-
լո՞պուն, հո՞մ = թէք. եւ թէ, դա՞րձա՞կ, ի՞ւ օ՞ւծել,
ո՞վ, ո՞չի՞ւ օ՞չի, եւն.

9. $\gamma = \delta - \zeta \alpha + \beta$ է: Այս
այսինը շփմթելու չէ: Եթև բնական տառերու
բաղադրութենին առաջ եկած յա խմբին հետ
վասն զի՞ աս երկրաբարակ մը չէ այլ պարզապես
այսինաւոր մը որ և մը կը ներկայացնէ եւ որուն
սկիզբը փոքրիկ հագագ մը կայ որ հաւասար է
յի մը կամ ըստ մը: Կամ պարզապես $\delta^{\circ} =$
ի՞ չ ամ մն ներկայացնէ ար ձանաւորու:

Գուցէ աւելի միշտ լիներ, այս առաջ սկզբանական ստրահիկությունը մը նշանակել («) բայց արգելն ուրիշ նշաններով համար բաւական նեղութիւն պատճառած լինելով Հանդէս ԱՆ ուսեային, ո՞ւն եւ ուրիշներ, զօրս յեւաց պիտի

digitised by A.R.A.R. @

Այս հագագաւոր ող միայն բառերուն սկիզբը կը գտնուի. եղած օրինակներն ալ շատ քիչ են. օր. յա՞տ, յաշէ, յատովնց, յատի, եւն:

10. յո՞ = ձև — կամ հ + ծ հագագաւոր ո՞ : Այս ձայնն ալ երկրարրտային չէ, այլ ամբողջական ձայնաւոր մը՝ ա՞ որուն սկիզբը փոքր հագագ մ'աւելցնելու է կէս յի կամ կէս ոի դրութեամբ : Սոյն ձայնաւորին արտասանութեամ մէջ լիզուն մի եւ նյոյ ձեւը ստումարու է քան ա՞ի հնչման ժամանակ (տես ֆըը Բի-8). այսինքն լիզուն կաշելու է վերին ատամներուն, բայց ա՞ի արտասանութեան համար պէտք եղած ողը, չնչափողն աւելի խորին բերել տալով, ուժգնապէս բազին տալու է բերնի առաստաղին, այնպէս որ լիզուակը ցնցուի եւ ամրող չնչափողը վարեն վիր՝ արձագանգ տայ:

յո՞ ձայնաւորն արտասանելու համար, շատ աւելի մեծ բանարու է բրանը, քան պարզ ա՞ի համար. այսպէսով երեւան ելած գէմիքի ծոմբրակումն աւելի տգ եղ է քան ա՞ի հնչման մէջ : Սա միշտ բառին սկիզբը կը գտնուի. երբեք բառին մէջ կամ վերը, եղած օրինակներն ալ քիչ են արդէն. օր. յո՞նո՞ր ամբար, յո՞վլո՞ւ առաջեւ, յո՞դիլնէւ յափշտակել, յո՞նո՞ր թթ. հօրեղբայր, դրկից եւն յո՞նո՞ւ թթ. արդեաք եւն:

2. Ե ձայնաւորը:

11. Ե = և կ'արտասանուի բնականէն աւելի երկար՝ իբր թէ բաղացած լինէր ի եւ է ձայնաւորներէն, որոնց երդուքն ալ, մանաւանդ առաջինը, շատ սուղ լինելու են ի՞ւլ+է = (ի՞):

Բառին սկիզբները միայն ձայնաւորին գոյութիւնը որոշակի կերպով զգամբ է, իսկ մէջ տեղն եւ վերը բոլորովն կը շփոթուի հասարակ էին հետ: Բառին սկիզբը օրինակներ՝ եւլո՞ն, ելլով, երէրմու, ելսով, երէ, եւնէ եւն:

12. յե = ձե՝ Հագագաւոր է: Կ'արտասանուի Արաբկիրի սովորական եւն (տես ֆըը Բի-11) աւելի երկար, սկզբնական սուղ յ կամ չով մը: Ձայնաւորին արտասանութեան համար, պէտք է, լիզուն ետ քաշել բերնին մէջ, երկու կողմերը կացնել վերին ատամներուն, լեզուին ծայրը սրցնել եւ կնիրուէն արտաքսել շունչը: Կը գտնուի միայն բառերուն սկիզբն եւ ոչ երբեք մէջն ու վերջը: Եղած օրինակները քիչ են. օր. յետ, յերէ, յերու, յեկ = երբ, յելու, յերն եւն:

3. Է ձայնաւորը:

13. է = է, է՝ երկար է ի նման կը նշուի եւ այսու նման է շատ բարբառներու

էին: Քիչ կը պատահի բառերուն սկիզբը, շատ յաճախ մեծնեղն եւ երբանք վերջը: Բառերուն վերը է միշտ ա՞ի կամ ա՞ի կը փոխուի, ինչպէս պիտի տեսնենք աւելի փարզ: Էի օրինակներ են՝ Ելու աւել Ելու լինել անել, առնել, երչէլուու երբոք կըտալ, եւեւ երես, Երլու երեւալ, երնէ երանի եւն:

4. Ո ձայնաւորը:

14. Ո = օ — Հայկական բարբառուն սովորական շգին է որ մեղ զբաղեցնող բարբառին մէջ շատ նմանութիւն ունի ֆրանսական անձան օին (ու ուելլե): Բառերուն սկիզբն եւ վերը բաւական երկար է, իսկ մէջը շատ սուղ:

Շատ ձայնաւորներ, մանաւանդ բառամիջնան - երը, յաճախ այս ձայնին կը փոխուին, ինչպէս պիտի տեսնենք ստորեւ:

Գաւառաբարբառուն մէջ այս դիրը թէ իւր սղութեան եւ թէ երկարութեան մէջ զգալի է, եւ սա՞ հակառակ շատ մը գաւառաբարբառներու, յորս բառամիջնեան ը անհետացած կը թուի:

Սկզբնական ըի օրինակներ են. նշան մինչեւ, ընդու նմառ, ըստա առատ եւն (Տես Խաեւ Ա. Ման Բառամիջնունիւն, «Հանդ», 1900, էլ 301):

15. Յը = յօ — կամ հ+յ Հագագաւոր ու որ է: Սովորական ըն է որուն վայ մի հագագաւոր աւելցնելու է, ճիշտ տեսան հագագաւոր ո՞, ա՞, եւ է ինման (Տես ֆըը Բի-9, 10 եւ 12): Կը լիզուահի միայն բառերուն սկիզբն եւ եղած օրինակներուն ալ խիստ քիչ են. օր. յընիւ իյնալ, յընէն ինձ, յընտ ակնջ, յընէր լինկեր, յընու լինկոզ, յընու իյնող, յընուն անկողին, յըտ ապա: Նկատելու է թէ բոլոր այս օրինակներուն մէջ ոյը ուր էն անմիջապէս առաջ կը դանուի:

5. Ւ ձայնաւորը:

16. Ւ = ւ՝ Այս ձայնաւորը նյօն է ուրիշ բարբառներուն ունեցած է ձայնին հետ, միայն Արաբկիրի լիզուն մէջ աւելի շեշտելու է արտասանելու առան:

Կնայ գտնուիլ բառին թէ սկիզբը, թէ մէջն եւ թէ վերը օր. իիդ, իշտու իշտածք, եւլո՞ւ թթ. իշտէ, ահա, ահաւասիր, ուինն աղբիր, իւսնէն խօսակցութիւն, ծրին եւն:

17. Յի = յի՝ Հագագաւոր է: Ասոր արտասանութեան համար, պարզ էին վայ աւելցնելու է նախլինթաց սուղ յ կամ ը մը եւ երկար շեշտ մը զնելու է էին վայ (Տես ֆըը Բի-9, 10, 12 եւ 15):

Այս ձայնս ալ միւս հագագաւոր ձայննաւորներուն նման միայն բառերուն սկիզբը կը դժոխուի եւ ոչ երբեք մէջտեղը կամ վերը եղած օրինակներն են՝ յիսու յամառ, հակառակ յիշ+ը ինըն, ձիլո՞տո՞ տեսակ մը քաղցր կերպակոր. յիշեն իրեն, իւրեան, յի իւր, յիշէնան երեկոյ:

6. ո կամ օ ձայնաւորը:

18. • կամ օ = օ, ա — Արարկիրի բարբառին մէջ այս երկու ձայնաւորներն, իւրարու հետ բոլորովին կը շփոթին. եւ կամ աւելի ճիշտն բայց լու համար, յաղթանակը օնն կը միայն վասն զի՞ ։ ձայնաւորը բառին թէ սկիզբը, թէ մէջտեղն եւ թէ վերը ո՞ կ'արտասանուի:

• Բարբառ մէջ այս գիրը շատ յաճախ կը պատահի. ինչպէս աղիւ ողիլ, աղն ողիր, աղ, աւելւ ողրել, անշուր ողևաշար, առ+ոռք, արին որդի աւելւ պարզեւել, ախլւած եւն եւն:

Ֆ. Բարեկուն հէջ ։ կամ օ, անիստիր օ կ'արտասանուին, երկար շեշտով մը. օր, չօքառ կծծի, ժլատ, լունէլզը աղքատ. զայշա պատասաս, զանիթը թք. պէօճէք+ոս որդնոտ. պանիւ ողրել եւն:

Ֆ. Բարեկուն հայրշատ անգամ կը դժոխուի ա, ձայնաւակ յատուկ անոններուն վերը ուրնք քրդեցան աղդեցան թեան տակ միշտ առվ կը վերջանան. օր. Մորդա կամ Մորդա Մարտիրոս. Ս-րու Սարգիս. Ց-րիւ Յարումիքն. Պիտօ Պետրոս. Ֆատօ Թորոս. Կորօ Կարպակս. Ելաւ Եղիսաբէթ, Մ-րօ Մարիմ եւն:

7. ու ձայնաւորը:

19. • = ս — Այս ձայնն երկարբառ մը կարծելու չէ՝ բաղկացած ձայնաւորնեւ կ-կիսաձյնէն, այլ մէկ հասիկ եւ ամբողջիկան ձայնաւոր մը՝ որ լատինակն Անի կը համապատասխան. միայն թէ վերջին լատինակն տառաներէնի արտասանութեամբէն չէնչ-լու չէ, այլ ֆր. օսի նման արտասանելուն. է:

Սակայն ուշադրութիւն ընելու է այս ձայնաւորը Աի կամ Հուի նման շարտասանելու, վասն զի՞ շատեր ո դիմ իրը Վ կամ լ արտասանելու սովորութիւնն ունենալով, ու ձայնաւորն ալ լու կ'արտասանեն. վերջին պարագայիս, նորեկ բաղաձայն մարտասանութեան մէջ խառնուելով ու իւր ձայնաւորի իրաւունքն կը զըկուի:

Այս ձայնաւորը շատ քիչ անգամ կը դժոխուի բառին սկիզբը. եղած օրինակները հե-

տեւեալներն են՝ ունչ, ունելոր, ունչ, յոնք, ունենալու ուռեւու = ուռեցք:

Բառամէջի օրինակներն են՝ զուու, զուուու, զուուուր, զուուու, զուուու, զուուու, զուուու, զուուու, զուուու, իննու, նորուցու, ներու, նորուցու, ներու, նորուցու:

Բառավերջի օրինակներն աւելի հազուագիւտն են՝ հուու, հուուու, հուուու ահաւասիկ, ահաւանիկ, ինու, վլու, վլու, յուու, ուուու, յուու, յուու, ինու, ինուու, ինուու, ինուու, ինուու, ինուու:

Բ. Բաղամայնները:

1. Պարզ բաղամայները:

20. բաղամայններուն ինդիրը համեմատաբար աւելի դիրին է, քան թէ ձայնաւորներունը. վասն զի բարբառին մէջ բաղաձայններուն արտասանութիւնը զգալապէշ չի տարբերի սովորական արտասանութիւնը ընկելով՝ մենք կը հասնանք մայութէնի բարբառութիւնը, լինի նա նրեւանի, Թիֆլութի, Ղարաբաղի թէ Անի, Մարշի, Կարսի, Տիարպէրիրի կամ Արարկիրի արտասանութիւնը: Այսինքն՝ մենք Արեւմտեան եւ Արեւելեան կորուած արտասանութիւնը չենք ընդունած! եւ չենք ալ ընդունիր երբեք. Ուրովհնեւեւ մենք մինչեւ օրս, քննած լինելով Անի, Մուշի, Կարսի, Բարբերի, Սեբաստիոն, Տիարպէրիի նահանգներուն բարբառներուն մծ մասը, փորձով տեսած ենք որ պապիսի բրուշունիւն ունիցիւք մընդունելու բնաւ տեղի չկայ, այս լաւագյն պատճառին համար որ բուն ժողովրդեան մէջ — որ միայն գտաւուաբարբառին եւ արտասանութեան միակ աւանդապահն է Նիշնչափ Արարատաեան նահանգներու հրափի մէծ եւ փոքր Հայաստանի մէջ — մի եւ միայն մէկ արտասանութիւն դշուութիւն ունի: Արեւելեան եւ Արեւմտեան կոյանձ բարբառութիւններ մէջ ու ներբերութիւններ հէ իւր անշրջիւք մընդունելու է այլ բրուսիւնիւք (pounce), ու ժողովրդեան բնենին հէ նշուշիւք իւր անշրջիւք է:

Օրինակով մը բացատրենք. առնունք զ. օր. Բարեկու յատուկ անունը, արդ այս բառը կարդալո՞ւ է Bagrat, ելոյն ըստ արեւելեան կոյուած արտասանութեան, թէ հնչելու է Raktagad, այլոյն ըստ արեւմտեան հնչման: Ծենք կ'ըսնէք թէ ժողովուրդը — թէ Արեւելեան եւ թէ Արեւմտեան նահանգներու — ոչ միշն եւ ոչ ալ միւսին նման կ'արտասանէ, այլ որիւ

1 Տե՛ս՝ Մարտիք բարբառը, մեր Ա. առաջարկաւագան թիւնը «Հանդիս Աւու» 1896. թիւ 2, 4, 8 և 12:

մի տեսակ որ աւելի նման է առաջնօյն։ Կ. Պոլիսն
ու Թիֆլիզը միայն, սուար ազգեցովթեան տակ,
հնչման այս զանազանութիւնը հասրելով, հա-
զորդած են զարգացած կամ բուելիքով հոչուած
գասակարգին, որ ինչ իւր շրջանին մէջ տարա-
ծեր է այս հսկապէս անհին զանազանութիւնը։

Մէկ խօսքով՝ արեւմտեան հայը — ժո-
ղովորդը — նինի կերպով կարտասանէ քան
արեւելեան եւ փոխագարձաբարը. եւ երկուքը
միասին բուն հայկական հնչումով։

Այժմ անցնիք զմեզ հետաքրքրող բար-
պառին։

21. Արարկիրի բարբառին մէջ կան ամէն
տեսակ բարձայններ, որոնց արտասանութեան
համար հարկաւոր է շրթունքները, ակռանները,
քիվն եւ կոկորդը գործողութեան մէջ դնել.
Ֆիշու այս պատճառուա ալ յիշեալ անդամներուն
անուամբ կը յորջորջուն բաղաձայնները։

Դուրսէն ներս երթալու կարգով՝ շրթունք-
ներու աջակցութեամբ արտասանուած կամ
շնորհին բաղաձայններն են՝ թ, ղ, փ, ք, վ, ւ, մ,

Յետոյ ակռաններու օգնութեամբ, կամ՝
Արտահային են՝ թ, ղ, թ, ւ, չ, զ, ւ, մ, ւ, ն։

Կան ուրիշ տառեր՝ որոնք թէ ակուային եւ
թէ լեզուն օգնութեան կը կարօտին. ուստի՝
Արտահային-լըսասային են՝ յ, շ, շ։

Ուրիշներ բերնի առաստաղին կամ քիմ-
քերու միջոցով կարտասանուին. ուստի՝ ծ, չ, յն+
են՝ լ, ջ, ւ, չ, մ, յ։

Աերշապէս, մացածները կոկորդի միջոցով
կը հնչուին եւ կը կոչուին ինչորպայն՝ թ, ի, ւ, +
ի, հ, չ։

22. Այս առաջն բաժանումը բործէուան
կամ անդամնան էր. կայ նաև ուրիշ բաժա-
նում՝ մը՝ զոր կարելի է անուանել որդասանուան,
ըստ որում գրերն իրենց արտասանութեան
եղանակին յորջորջում մը կը ստանան. Կայելով
թէ այս տառերը հնչուելու ժամանակ մի տեսակ
պայթեւմ առաջ կը բերն բերնին մէջ, թէ
տեսակ մը հագագի կարօւ են, թէ ունգական
ճիգ մը հարկաւոր է, թէ պարզ կամ կակնող
կերպով արտասանելու է, ըստ այնմ գրերը կը
կոչուին՝ պայնոցին, հսկադոյին, անհայտ եւ իս-
տուակ կամ նայ։

23. Պայթացիկներն Արարկիրի պյուռ-
բէսին ամենաշատերն են եւ թուով 15 են։
Ասոնք իրենց կարգին, հետեւելով իրենց՝ բեր-
նին մէջ պայթելու եղանակին, կը ստորաբաժա-

նուին երեք տեսակի՝ նորու միջն կամ ոչոր
եւ նու-։

Նորբերն են՝ սկսելով շրթներէն մինչեւ
կոկորդը՝ թ, ղ, յ, ւ, ի։

Միջնաւոր կամ ովոր՝ սկսելով շրթներէն
մինչեւ կոկորդը՝ թ, ղ, յ, ւ, մ, ի։

Թաւերը՝ սկսելով շրթներէն մինչեւ կո-
կորդը՝ թ, ղ, յ, ւ, +։

24. Հագագայինները նոյնպէս ստորա-
բաժանում՝ մ'ունին նայելով թէ արտասանու-
թեան ժամանակ հագագն ուժգնապէս թէ մեղ-
մրէն պէսք է առաջ բերել. ըստ այսմ հա-
գագային տառերը կը բաժնուին դրտուի եւ
մշշույնի։

Արարկիրի զբուռու կամ իսուա հսկագոյն-
ներն են՝ շրթներէն սկսած մինչեւ կոկորդը. և,

—, ւ, մ, ի, յ, ւ։

Մերժույն հսկագոյններն թ, ւ, շ, ի, հ։

25. Ոնդային բաղաձայններն են՝ միշտ
շրթներէն սկսելով՝ մ' եւ ն։

26. Աերշապէս իսուու կամ նայ կոչուած
տառերն են բարբառին մէջ. թ, ւ եւ լ։

27. Աւելի չերկարելու համար ստորեւ կը
գննեք համատեսական ցանկ մը, ուր մէկ նայ-
ուածքով կարելի է տեսնել Արարկիրի բար-
բառին բոլոր բաղաձայններուն կարգաւորու-
թիւնը։

ՀՇԱԿԱԳՈՅՆ ԱԿՈՒՈՒ. ԼԵՂ. ՔԵ-
ՐԵՎ. ՔԵ-
ՐԵՎ.

I. Պայթյուն թ դ չ ջ գ
թուցիկ կամ տկար պ ա ծ չ կ
թաւ փ թ ց շ ք

II. Հազար մեղ-
պայինք մագոյն թ ս մ ի շ ի թ լ
թիստ վ ւ չ մ ի յ լ

III. Ոնդայինք մ ն մ մ

IV. Կակուղ ր ո ո լ

Այսափ՝ բաղաձայններուն ընդհանուր
տեսութեան վրայ, այժմ անցնենք մէն մի տառի
քննութեան։

28. Կուրր պայթուցիկներն (թ, ղ, յ, ւ,
ի) իրենց մասկան գերեւ զատ կը կատարեն
նաև, երբեմն, Միջին պայթուցիկներու (թ, ղ,
յ, ւ, մ, ի) պաշտօնը. պայպէս՝ բանդասել, ուր պ
բերե բերեն մէջ։

Հայթուցիկ գրերու տկարութիւնը, նրբութիւնն
եւ թառութիւնն իմաստու զամար երկու ցացանակով
ականներու ծակերը փակել եւ արտասանել հնազինա-
ք, պ, պ, թ, թ, ո եւ ու. Այս կերպով շատ լաւ կիմացուի
թէ որ գիրն առաւել կամ նուազ պայթուու տառաջ կը
բերե բերեն մէջ։

փիսկ. թի. խնդալ՝ ու փիս. շի. խնդոր՝ ծ փիս. յի.
պատինճան՝ ծ փիս. ջի. մանէաղ՝ չ փիս. գի:

29. Կայսեր թաւ պայմանագիրները (է, թ,
ց, ւ, +) բաց ի իրենց պատճեննեն, յաճախ նորը
եւ միջն պայմանագիրներուն տեղն ալ կը բռնեն.
օր ամփոք է փիս. բիշ. օրին է փոխանակ է ի.
փառած ն փիս. որի եւ չ փիս. չի եւն:

30. Հագագային դրեն ալ իրարու պաշտօնը կը կատարեն. այսինքն մեղմագյու հագագայինները՝ իխտերուն դերը կը ստանձնեն եւ փոխադարձաբար. օր. ամփիր՝ ՚ ի փիս. ՚ ի. աթքատ՝ ՚ ի փիս. ՚ ի. ՚ աջ՝ շաքէ, ուր ՚ փ փիս. ՚ ի եւ:

31. Ուստի շերկարելով համար, եւ բռ-
լըր այս ըստածենըը համառօտելով, կարելի
է հետեւել շրջանակին մեջ ամփոփել բաղա-
ձայններուն կատարած բռլըր գերեցը, որոնց
գլխաւորներն արդէն միենինք:

Առաջնական	Պ	ԿԸ	Համապատասխանէ	Է	Ե	Ա
	Պ	"	"	Դ	Ե	Ա
	Ճ	"	"	Յ	Ե	Ա
	Ջ	"	"	Չ	Ե	Ա
	Գ	"	"	Ց	Ե	Ա
Միջնական	Ա	"	"	Ա	Բ	Ա
	Ա	"	"	Ր	Բ	Ա
	Ծ	"	"	Ճ	Յ	Ա
	Ճ	"	"	Ճ	Յ	Ա
	Ճ	"	"	Ճ	Յ	Ա
Ֆունկցիաներ	Ֆ	"	"	Ֆ	Ֆ	Ֆ
	Ֆ	"	"	Ֆ	Ֆ	Ֆ
	Ֆ	"	"	Ֆ	Ֆ	Ֆ
	Բ	"	"	Բ	Բ	Բ
	Բ	"	"	Բ	Բ	Բ

Մնացած բաղադրյաներուն վրայ աւելի ընդդարձակ տեղեկութիւններ պիտի տրուին առաջիկայ Բ. Գլուխ մէջ: Անցնիքուրեմն թաւ բազմացածներուն:

2. Թաւ բաղածայնները:

32. Արաբկիրի բարբառին մէջ կան բա-
ղաձայններ, որոնք զնապահ պարագաներուն մէջ
(զօրս պիտի տեսնելով բազաձայններուն կրած
փոփոխութեան մէջ) շափազանց թաւանալով,
ինքնուրոյն արտասանութիւնն մը կը ստանան եւ
կը հնչուին իրը թէ երկու անդամ՝ գրուած
իմէն:

Մենք այս գրեթե լուս բաղադրած անուան
նեցինք եւ — ննչպէս գործին Ա. Մատին մէջ
տեղակաղ տեսնաւեցաւ — զանոնք պարզ բա-
ղաձայններէն որոշեցինք անհնց տակը կէտ մը
դներով :

33. Ъյм բաղաձայնները՝ որոնք նշյակւս վերը 23, 24, 25 և 26 թուերուն մէջ յիշուած արտասանական բաժանման կը վերաբերին հէտեւեաներն են՝

Այս թե, և մասնաւութիւնը գործադրութիւնի խօսք միայն, այս զանազան գրե-

34. $\underline{z} = z$ կ'արտասանուի սովորականին
և ման. ինչպէս ալի՛, թէ զբանը եւն, միաւ՝
 $\underline{z} = z$ կ'արտասանուի իբր երկու և իբր
թէ թռողքբերէնի նէշդիմ ունենար օր. Լոյնի
փառզել *waz'zèl*. Այսուհետ վեղզմար *wèz'zmar*.
Այսուհետ վեղզմար եւն:

35. Ա = 't կը հնչուի հասարակ Ա-ի
պէս, մինչ՝'

Է՞ է՝ է արտասանելու է իմբ Ան կամ ո՞վ.
օր. Հովհան վաթ'թար վաթ'թար. Հովհան հովհան
(յատուկ անոն = չամեստուկի), հովհան չաթ'թա
= թթ. Եղիս իսկ, յիրաւի եւն:

36. $L = l$ արտասանելու և բնական ի
նման. ինչպէս՝ վեր, վեր, լուսուն, լուսուն-
եւն, մին.

ւ = է ՞ Հնչելու է և լի նման. մօտառ-
րապէս — ռուսական արտասանութեամբ —
Քրանսներէն ուժէ բաւին մէջ գտնուող լին պէս.
օր. չի արտասանութեան ժամանակ լիզուին
ծայրը վերի եւ վարի ատամներուն մէջէն մի
քէւ դուրս ելլելու է. Էռն = բաշի (երկու-
ներու մէջ մի քէւ կանգ առնելով). Էռն հրցէն
եռ մինի. Խոս կրտոս եւ Ա:

37. Տ = ո կարտասանուի հասարակ մի
պէս. օր. բառնի, մաքրալ, բարուի, մայթամ, մա-
սուր եւն, մինչ՝

Ի = ո կ'արտասանուի կրկնակ Ի նման. ինչպէս ըմբ ըմբմա բայց, յա՞ծն յամմէն ամէն, եւն:

38. 2 = *n* պէտք է արտասանել ինչպէս
ընական ։ օր. Նորիլ, նվազագույն, ժանուար, ամիսն
եւն, մինչ՝
3 = *n* հնչելու է այնպէս ոնդային իրը
թէ երկու և լիներ. օր. Հայոց անշնած մայրը.
առասի աննատի անանուխ. Հայութի կանչնուխ

39. « = 8 հնչելու և ինչպէս հասարակ
« օր. աղջու, պիտոր, ուներ, առմա թք. որթ.
եւն, մինչ՝

“ = Տարտասանելու և երկու սի նման օր. ասեղ աս'սեղ ասեղ :

40. զ = էս կարտասանուի բնական զ
լինչպէս՝ շ-է, շ-էն, շ-մ, շ-մ-է, տ-շ-ի եւն մինչ՝
զ = էս արտասանելու է իրը զ օր. իշեւ
կց-ցեւ կցեւ։

41. + = k^t *արտասանել* *սովորական* + *ինման*. *օր.* + t , + θ , + ζ ; + $\zeta\zeta$; + $\zeta\zeta\zeta$ *եւն մինչ*
+ = k^t *Ցնելու* *է* + t *ի պէս.* *օր.* $\eta\zeta$
ակեր *պէտք.* *պահել* *պարզեցնել* *եւն*

42. Արարակի բարպատին հետաքրիթ գրերէն մն և նաև ը տառը, որ տեսակ մը կես ը կը ներկայացրնէ: Բարբառին մը ջ տառը հետզհետէ անհետանալու դատապարուսած լինելով, շատ տեղեր (ինչպէս յետոյ պիսի տեսնելք) արդէն բոլորին անհետացեր եւ տեղ տեղ այ ը ֆան մնացեր է:

Այս նշանն արտասանելու է իրը ը՞կ? ուր
երկար շեշտ դնելու է ըմբ վրայ և կարճ էին
վրայ, օր էին, կարգա՛ էին, չոր հուռ, կարգա՛
հա՛յինսուր, առ պէ՞ Պո՞լի եւն: Աւելորդ շենք
համարիր աւ ելցնելու թէ այս արտադրութիւնը
բորորմին տակար գաղափար մը կու տայ այս ը ի
մասին. միան այսափ լըմունելու է որ ո գինն
երբ երիւր (⁽⁷⁾) նշանը կը կրէ — եւ գրեթե միշտ
ունենալու է — պէտք է շատ շնչին նշանակու-
թիւն մը կամ ձախ մ'ունենայ:

Արքադիկի բարեգործն մէջ է տառը կամ
այս նշանով երեւան կուգայ եւ կամ բոլորովն
կ'անչետանար:

(Հարուսակ) ՄԵԼԻՔ Ա. ԴԱՒԻԹ-ԲԵԿ

2

ԱՐԵՒՈՐԴՆԱՅԻ ՄԵՍԻՆ ԵՐԿՐՈՒ ԽՈՍՔ

„Հանդէս Ամորեայի մէջ 1896 թուին
Թիւ 1. Անք աշխատել էինք ցցց տալու, որ
Արեւորդիք Հայեր չեն, ինչպէս սխալմամբ հա-
ղորդում է մեզ Շնորհալին Մեր այս ենթա-
գրառթեան համար մի քանի կարուկ ու վճռա-
կան ապացոյներ գտանք վերջերո D.Chwaisohnի
„Die SSabier und der SSabismus“ St. Petersburg 1856. աշխատութեան մէջ, որ ահա բե-
րում ենք թարգմանաբար:

Գարստէն Նիբուղը հետեւեալն է պատմում իր Համբորդոթեան մասին, որ կատարել է 1766ին Միջակ ետում. «Յակոբիիների Համայնքին են պատհանում նաեւ Մրեւորդիք („Schemsia“). Թուում է թէ գրանք պահպատ

Նել են այս կրօնը, որ այս երկրում (Միջագետք) ոչ միայն քրիստոնէական, այլ եւ մահմետական կրօնից առաջ տիրապետողն էր:

¶ ¶ ¶ Մի մարդ ինչ հաւատացնեմ ե՞ր, որ իւր
երիտասարդութեան ժամանակ շըմակյ վելուն
— երկիր գիւղերից շատերն այդ կրօնն էին
դաւանում Հիմայ, ինչպէս կարծում են, գիւ-
ղերում այլ եւս Արեւորդի չկայ, Մարդին միայն (Մաքքն) բնակում են գեղ Հարկիրի
շափ գերդաստաններ երկու առանձին թաղե-
րում, որով սրանից մի քանի տարի առաջ մի
առանձին Համայնք էին կազմում. մինչեւ որ
Սուլթան Պուստաֆան (Հաւանօրէն Գ. ը. մ.
ուած 1773թի) բոլըր քրիստոնեաններ ու Հրեա-
ները բռնի մահմտական դարձնելու միտքն
յղացաւ. որին մասամբ բաւականութիւն տալու
համար Հրամանը այսպէս վերանորոգուեցաւ.
Ապագայում ոչ մի հաստակ առանց հաւատաց
գրքերի իրաւունք չւնի դյուռիթիւն ունենալու:
Այսինքն սուլթանի հպատակը մահմտական,
քրիստոնեա եւ կամ Հրեա պիտի լինէր, որով-
հետեւ վերանենար էլ Պուրանից Հանաչուած
Ծուառը ուղեւ ունենաւ:

“ Եղինակը, Դրուզները, Նասրանիներն
եւ այլ տարածաւնները, որնք իրենց չելիքի
եւ էմբրների իշխանոթեան տակ լեռնային եր-
կիրներում էին ընակում, այս հրամանին ուշ
չդարձրին: Անեւորդիք սակայն, սաստիկ թշվ էին
եւ թշվ այլ ապրում էին քաղաքներում, ուր
շուտով կարող էին մահմետական պաշաննեա-
ների ուշադրութեան ենթակուել:

“Աւստի Նրանք ենթարկուեցան Տիարպէ-
քիրի Յակոբիկների պատրիարքին, այդ օրից
անուանում են իրենց քրիստոնեայ Եւ Հագնում
են քրիստոնէի պէս, թէեւ Նրանց քրիստոնէու-
թեանը մէջ իրենց զաւակները մկրտել տալուց
աւելի բան չի արտայայտում:

"Կրամք սովորութիւն չունին բազմութեամբ եկեղեցի յաճախելու. սակայն, մի քանիսը սրանց կողմից հգտածութեամբ յաճախում են եկեղեցի, որ մարդ մեղագրելու իրաւունք չունենայ, թէ իրենց կրօնական պարտքը լաւ չեն կատարում:

“Նրանց մեռելն էլ Յակոբիներու քահանան է թաղում, որին Հրավիրում են մեռածի գիտակ դադալում ամփոփելոց եւ պինդ գամելոց յետոյ, որ ապա թաղումը է Արեւորդոց գերեզմանասանը։ Կարճ, նրանք ապրում են իշրեւ միջակ կրծեական համայնք եւ մինչեւ անգամ Յակոբիներու հետ երբեք չեն ամուսնա-